

*До разової спеціалізованої вченої ради ДФ 35.725.135
Львівського державного університету внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України*

ВІДГУК

**офіційного опонента - кандидатки юридичних наук, доцентки
Горностай Алесі Вікторівни на дисертацію
Яворського Сергія Йосифовича
«Кримінально-правова характеристика підроблення документів за
кримінальним правом України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 – «Право»**

Ознайомлення з матеріалами дисертаційного дослідження Сергія Йосифовича Яворського та його науковими публікаціями за тематикою роботи дозволяє зробити висновок, що автор здійснив ґрунтовне наукове опрацювання актуального як у теоретичному, так і прикладному аспектах питання. У дисертації виокремлено наукову новизну, сформульовано обґрунтовані висновки та пропозиції, що виносяться на захист. Таким чином, можна стверджувати, що дисертант успішно досяг поставленої мети, а дослідження виконано на належному науковому рівні.

Актуальність теми дисертаційного дослідження не викликає сумнівів, адже в умовах сучасного етапу реформування правової системи України особливого значення набуває подальший розвиток кримінально-правової науки. Одним із пріоритетних її завдань є формування науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства та підвищення ефективності правозастосовної діяльності.

Дисертаційна робота присвячена надзвичайно актуальному й водночас дискусійному питанню кримінального права — кримінальній відповідальності за підробку офіційного документа. З огляду на високий

рівень правової значущості проблеми, автор обґрунтовано обрав для наукового дослідження саме цю тематику, яка й досі залишається неоднозначно врегульованою в законодавстві та суперечливою в науковій доктрині. У роботі слушно акцентовано увагу на тому, що в чинному Кримінальному кодексі України відсутня належна термінологічна єдність щодо понять “документ”, “офіційний документ” та пов’язаних з ними термінів. Така непослідовність призводить до серйозних труднощів у правозастосовній практиці, помилок при кваліфікації кримінально протиправних діянь та, відповідно, до несправедливості в призначенні покарань. Дисертант ґрунтовно розкриває наслідки цієї термінологічної та нормативної неузгодженості, обґрунтовує потребу у вдосконаленні законодавчої регламентації в цій сфері.

Особливої уваги заслуговує звернення дисертанта до надзвичайно актуальної проблематики — підробки електронних офіційних документів, електронне голосування замість іншого депутата, внесення неправдивої інформації в офіційні електронні реєстри. Автор переконливо доводить, що наявна законодавча база недостатньо враховує особливості цифрового документообігу, не містить чітких критеріїв визнання електронного документа офіційним та не надає вичерпного визначення електронної підробки, що істотно ускладнює ефективну кримінально-правову протидію цим проявам.

Сучасні політико-правові та економічні реформи та стратегічний курс України на членство в Європейському Союзі, обумовлюють необхідність забезпечення верховенства права та впровадження європейських стандартів у всі сфери суспільного життя, диктують необхідність створення ефективного механізму захисту прав і законних інтересів громадян, відновлення справедливості, шляхом уникнення помилок, прийняття правосудного рішення шляхом правильного тлумачення понять, які мстяться у кримінально-правових нормах. Практика свідчить про те, що конституційні гарантії прав та свобод людини не завжди забезпечені повною мірою,

оскільки доволі часто судді інтерпретують норми про погрозу на власний розсуд. Очевидним є той факт, що успішне розв'язання назрілих проблем щодо тлумачення поняття підробки офіційного документу у нормах закону про кримінальну відповідальність можливе лише за умови належного його наукового забезпечення. Не дивлячись на те, що тема дисертаційного дослідження належить до числа активно розроблюваних (у 2005 році була захищена дисертація С.С. Тучковим) юридичною наукою поки що не сформульовано усталеної позиції з низки актуальних питань, які або безпосередньо стосуються інституту підробки офіційного документу, або межують з ним.

Усе викладене вище лише підкреслює своєчасність розв'язання проблем, що знайшли відображення у кваліфікаційній науковій праці Сергія Йосифовича Яворського. Адже актуальним і доцільним є пошук новітніх підходів і можливостей викладення та тлумачення норм про підроблення офіційних документів у сучасному кримінальному праві.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та пропозиції, викладені в дисертації Сергія Йосифовича Яворського, відзначаються достатнім рівнем аргументованості, що забезпечується чіткою структурною побудовою дисертаційного дослідження, використанням репрезентативної джерельної бази та значного обсягу емпіричних даних. Це надає дисертаційній роботі переконливості й наукової цінності.

Положення, викладені у вступі та основних розділах дисертаційної роботи, що стосуються як загального формулювання наукової проблеми, так і її окремих аспектів, свідчать про їхню важливість як для подальшого розвитку теорії кримінального права, так і для вдосконалення правозастосовної практики. Порухнені в дисертації питання залишаються недостатньо опрацьованими у вітчизняній кримінально-правовій науці та становлять перспективний напрям для подальших наукових досліджень.

Значним надбанням роботи є широка та різнопланова джерельна база, яка включає близько 200 робіт із кримінального права, міжнародні та національні нормативні акти, а також кримінальні закони держав-членів ЄС та проєкт нового Кримінального кодексу України. Сергій Йосифович Яворський критично осмислює використані джерела, аргументовано вступаючи в наукову полеміку та послідовно відстоюючи власну точку зору.

Окремої уваги заслуговує залучення автором матеріалів судової практики, зокрема рішень Верховного Суду. Ці приклади були органічно включені в текст дисертації та дозволили всебічно висвітлити реальні проблеми правозастосування у відповідній сфері. Використання практичних матеріалів посилило аргументацію дисертанта, дало змогу окреслити недоліки чинного законодавства і підтвердило обґрунтованість запропонованих шляхів його удосконалення.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність забезпечується використанням широкого спектру загальнонаукових та **спеціальних методів наукового пізнання**, серед яких:

Діалектичний метод застосовано для розкриття загальних засад дослідження предмету дисертації, розкриття поняття та видів елементів кримінально-правової характеристики підроблення документів шляхом дослідження загальних положень доктрини кримінального права в їх єдності, протиріччях та діалектичному розвитку (Розділи 1 – 3).

Метод аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення використані під час з'ясування змісту ключових понять дослідження, визначенні критеріїв систематизації кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням офіційних документів; під час порівняння наукових підходів до вирішення дискусійних питань, а також для формулювання відповідних висновків і пропозицій (Розділи 1 – 3).

Метод формальної логіки слугував основою для встановлення змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних

з підробленням офіційних документів, конкретних засобів диференціації кримінальної відповідальності за такі посягання (Розділи 2 – 3).

Системно структурний метод дав можливість виявити структуру системи кримінальних правопорушень, пов'язаних з підробленням документів, а також оцінити їх системну узгодженість між собою (підрозділи 1.2, 2.1, 3.1.).

Догматичний метод наукового пізнання був застосований під час аналізу побудови норм Загальної та Особливої частини КК України, які передбачають конкретні засоби диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з підробленням документів, норм Особливої частини для з'ясування змісту ознак складів відповідних правопорушень (Розділи 1 – 3).

Статистичний метод у дисертаційному дослідженні дозволив опрацювати статистичні дані Офісу Генерального прокурора і Єдиного державного реєстру судових рішень (підрозділи 1.3., 2.1., 2.2., 3.1., 3.2.).

Метод документального аналізу був використаний в межах дослідження судової практики, що стосується предмета дослідження (розділи 1-3).

Метод правового моделювання та прогнозування застосовано під час формулювання пропозицій щодо змін і доповнень до КК України в частині удосконалення його положень (підрозділи 2.2., 3.2.).

Слід констатувати, що дисертант вміє логічно викладати та аналізувати теоретичний, практичний і законодавчий матеріал, формулювати виважені та узагальнені висновки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація представляє собою одне з небагатьох комплексних досліджень, присвячених формуванню цілісної нормативно-правової моделі кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів. У виконаному монографічному дослідженні отримані нові, а так само істотно поглиблені наявні кримінально-правові знання про теоретичні та прикладні

проблеми інституту підроблення офіційних документів. Автор досліджує сучасний стан і перспективи цього інституту в контексті забезпечення системності, несуперечливості та безпрогальності кримінально-правового регулювання суспільних відносин в цій сфері.

У результаті проведеного дослідження здобувачем сформовано низку *нових*, а також *таких, що наділені істотними ознаками новизни*, наукових положень та висновків.

1. Видається, аргументованими та добре продуманими, у зв'язку з чим заслуговують на підтримку міркування здобувача про те, що підроблення офіційних документів у контексті дисертаційного дослідження є сукупністю кримінальних правопорушень, спрямованих на появу у об'єктивній дійсності несправжнього офіційного документа (с. 58 дис.).

2. Автор окреслив та аргументував негативний вплив понятійного плюралізму у визначенні об'єктивних ознак підроблення офіційного документа та запропонував авторське визначення такого діяння: (с. 58, 99).

3. Також варто підтримати висновок дисертанта, що підроблення документів може здійснюватись й шляхом бездіяльності (с. 111 дис.).

4. Ґрунтовною видається авторська позиція, що кримінальні правопорушення, які полягають у підробленні офіційних документів, посягають на ту частину документообігу, яка виникає з приводу створення дійсного офіційного документа (с.23).

5. Переконливою є позиція дисертанта щодо обґрунтування віднесення електронних офіційних документів, офіційних реєстрів та баз даних до офіційних документів (за умови наявності всіх необхідних ознак цього предмету), а посягання на них – до посягань на документообіг (с. 47 дис.).

6. Позитивним є також глибинне дослідження дисертантом визначення поняття диференціації кримінальної відповідальності щодо кримінальних правопорушень, які пов'язані з підробленням офіційних документів (с. 155).

7. Ґрунтовним доробком також вбачається запропоновані автором правила кваліфікації суспільно небезпечних посягань, які полягають у

підробленні офіційних документів. Дисертант врахував складнощі, обумовлені тим, що чинний КК передбачає відповідальність за підроблення офіційних документів у 19 статтях Особливої частини, які містять 22 самостійних основних склади кримінальних правопорушень і низку кваліфікованих складів (с. 156).

8. Привертає увагу частина дисертації, що стосується ретельного аналізу проєкту нового КК України. Зокрема, автор розмірковує чи є обґрунтованим запропонований в проєкті нового КК України підхід істотного зменшення статей про підроблення офіційних документів (с. 140-141 дис.).

9. Заслуговує на увагу глибоке пропрацювання дисертантом нормативно-правових актів у досліджуваній сфері протягом усієї роботи, у тому числі й відслідковування та осмислення останніх змін до регуляторного законодавства, що дозволяє методологічно точно визначити ті правові питання, які потребують розгляду та переосмислення.

У роботі наводиться і чимало інших, співзвучних мені положень і міркувань.

Таким чином, є підстави підтвердити теоретичну і праксеологічну значимість отриманих результатів та засвідчити, що у переважній більшості вони є новими, або такими, що розвивають чи удосконалюють вже існуючі наукові висновки та пропозиції, а напрацьовані автором положення безсумнівно мають важливе значення для розвитку теорії кримінально-правової науки, а також для формування пропозицій щодо покращення правозастосовної діяльності.

Результати, які містяться у роботі, пройшли належну апробацію.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та рекомендації, наведені у дисертації, можуть бути використані: у *галузі наукових досліджень* – основні результати дисертації можуть бути використані для подальших теоретичних досліджень проблематики кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з

підробленням документів; у *правотворчості* – пропозиції з удосконалення кримінального законодавства України можуть бути враховані при внесенні змін та доповнень до чинного КК України, а також при опрацюванні проекту КК; у *правозастосовній діяльності* – рекомендації, наведені у дисертації можуть бути корисні для розв’язання уповноваженими органами питань застосування кримінально-правових норм про кримінальні правопорушення, які пов’язані з підробленням документів; у *навчальному процесі* – матеріали дисертації будуть корисні для вивчення навчальної дисципліни «Кримінальне право» та інших навчальних дисциплін кримінально-правового циклу, а також для підготовки підручників, навчальних посібників і методичних матеріалів для викладання навчальних дисциплін кримінально-правового циклу (Акт впровадження результатів дисертації в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ № 59 від 17 жовтня 2024 року).

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Основні положення та висновки дисертації викладені у п’ятих наукових публікаціях, з яких три статті у фахових виданнях України та двох тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях. Це забезпечує належну апробацію результатів дослідження.

Оцінка змісту та оформлення дисертації. Дисертація складається з трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Анотація до дисертації запропонована двома мовами – українською та англійською. Загальний обсяг роботи становить 224 сторінок. Кількість використаних у дослідженні джерел становить 173 найменування.

Зміст дисертації має логічну, структуровану побудову, відповідає поставленій меті. План дисертації забезпечує комплексність та системність дослідження теми.

Текст дисертації викладено науковим стилем. Висновки відповідають поставленим завданням в межах обраного об’єкту предмету дослідження,

містять напрацьовані автором наукові положення, а також практичні рекомендації.

Робота побудована відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України.

Разом з тим, як будь-яка по-справжньому творча праця, дисертаційне дослідження Сергія Йосифовича не позбавлене **окремих дискусійних положень**. Тому загальна позитивна оцінка дисертації в цілому та її окремих положень не виключає можливості та необхідності з позиції офіційного опонента зупинитись на окремих міркуваннях щодо положень та висновків дисертаційного дослідження, котрі можуть стати цікавою основою для наукових дебатів під час публічного захисту чи наведення додаткової аргументації дисертантом:

1. Видається, що існує певна неоднomanітність при використанні дисертантом термінології: «документ» (с. 64, 69, 90, 159, 161, 168, 169 дис. та ін.), «справжній документ» (с. 62, 69, 70 дис. та ін.), «дійсний документ» (с. 62 дис. та ін.) або «офіційний документ» (с. 33 – 34, 38, 41, 45-50, 67, 91, 101, 108, 110, 136, 152, 176, 180 дис. та ін.). Видається, що більш вдало було б автору обрати один із використаних термінів, а саме «офіційний документ». Крім того, дисертант сам це підкреслює, що хоча законодавець використовує різні терміни, і це не заперечує факту того, що позначені ними предмети можуть належати до категорії офіційного документа (с. 3 дис.), потрібно використовувати тільки термін «офіційний документ» з метою усунення необґрунтовано розширеного тлумачення терміну «документ» в нормах кримінального законодавства (с. 34 дис.). Така ж ситуація має місце і у випадку підроблення – автор використовує різні терміни: «підроблений документ» (с. 7, 64, 69, 70, 81, 93, 114, 161 дис. та ін.) та «підроблений офіційний документ» (с. 166 дис.); «несправжній, фальсифікований документ» (с. 97), «неправдивий документ» (с. 103 дис. та ін.) та «неправдивий офіційний документ» (с. 67, 107, 152 дис. та ін.). Видається, що більш вдало було б обрати варіант з обов'язковим зазначанням на

офіційність підробленого (фальсифікованого) документа.

2. Деякі висловлювання дисертанта щодо спеціальності умислу та обов'язкової наявності усвідомлення мети ввести в оману адресат підробленого офіційного документа під час його використання потребують додаткового пояснення. Так, дисертант підкреслює, що усі випадки підробки офіційного документу «приховано» мають мету обману, і її відсутність означатиме відсутність загальних ознак підроблення офіційних документів (с. 130 дис.). У роботі автор наводить приклади із практики, проте в них особи, які підробляють офіційні документи потім вчиняють з ними наступні дії – подають в відповідні органи дійсно з метою обману. Було б цікавим в межах наукової дискусії почути аргументовану позицію дисертанта щодо наявності обов'язкової мети обману саме при виготовленні підробленого офіційного документу без його подальшого використання особою, яка його створила. Наприклад особа за грошову винагороду незаконно реставрувала пошкоджене посвідчення учасника бойових дій (УБД), поставивши підроблену офіційну печатку замість справжньої, яка стерлася через потрапляння в воду. Фактично вчинила підробку офіційного документу. Далі повернула «реставроване» посвідчення власнику – учаснику бойових дій.¹ Чи наявна тут обов'язкова мета обману адресатів пред'явлення цього посвідчення? Адже фактично, власник посвідчення не має мети когось обманути при використанні такого посвідчення, він дійсно є УБД.

3. На сторінках дослідження дисертант згадує про складнощі визнання предметом підробки електронної форми офіційного документу - електронних офіційних документів, офіційних реєстрів та баз даних до офіційних документів. У той же час цьому питанню, як видається, було б варто приділити більше уваги. Наприклад запропонувавши власне визначення електронної форми офіційного документу, а не обмежуватися тільки вказівкою на те, що вони наділені родовими ознаками офіційного документа.

¹ Випадок поширений на практиці, оскільки отримати посвідчення УБД вкрай непросто зараз, а відновити втрачене чи пошкоджене ще набагато складніше.

Окрім того, уявляється доцільним та цікавим розглянути детально особливості створення підробленого офіційного електронного документу шляхом «неособистого голосування». Це питання, зважаючи на його поширеність на практиці, видається вкрай актуальним. Хочеться звернути увагу, що дисертант при аналізі варіантів назв діянь по створенню підроблених офіційних документів не вказав такий спосіб як «неособисте голосування», передбачене у ст. 364-2 КК (с. 102 дис.) .

4. Хотілось би звернути увагу на доцільність пропозиції впровадження ст. 366-4 - нової норми в КК, яка окремо буде передбачати кримінальну відповідальність за службове підроблення службовою особою юридичної особи приватного права (с. 124 дис.). Виникає питання чи доцільна така деталізована криміналізація? Бо наступним кроком може стати пропозиція створити окремий розділ «Службові кримінальні правопорушення, вчинені службовою особою юридичної особи приватного права». Видається навряд чи потрібно розширювати безмежно обсяг КК шляхом надмірної деталізації «на всі випадки життя». Це буде додатково плутати правозастосувача. Усунення зайвої деталізації завжди сприятиме лаконічності нормативних формулювань. Було б цікавим в межах наукової дискусії почути аргументовану позицію дисертанта щодо необхідності запровадження ст. 366-4 КК, окрім прикладу, що законодавець у ст.ст. 364 - 364-4, 368 - 368-3 та 369 КК передбачив таку диференціацію. Адже у ст. 377 КК він такий поділ не запровадив. Як нова стаття на думку дисертанта допоможе ефективніше запобігати службовим підробленням та притягати до кримінальної відповідальності осіб, які їх вчинили ? Також викликає питання нумерація статті – чому ст. 366-4, а не 366-1 КК ?

Зроблені зауваження і побажання стосуються дискусійних питань, не впливають на належний науковий рівень дисертації, не піддають сумніву основні наукові результати, отримані здобувачем.

Опонент підтверджує факт **відсутності конфлікту інтересів** (ані реального, ані потенційного із дисертантом, його науковими керівниками).

ВИСНОВОК

Дисертація Яворського Сергія Йосифовича «Кримінально-правова характеристика підроблення документів за кримінальним правом України», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, за своєю актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю, якістю отриманих результатів, кількістю наявних публікацій та апробацій результатів дослідження є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв’язують конкретне завдання, важливе як для науки кримінального права, так і для правозастосовної практики. Робота повністю відповідає вимогам, які передбачені постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 р. № 44, та Вимогам до оформлення дисертацій, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40, а її автор – Яворський Сергій Йосифович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

**Кандидатка юридичних наук, доцентка
доцентка кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого**

Горностай А.В.